

**MÜŞTÂK BABA VE KUDDÛSÎ BABA DÎVÂNLARINDA İLÂHÎ AŞK
ANLAYIŞI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME**

**AN EVALUATION ON THE DIVINE LOVE CONCEPT ON THE DEWANS OF
MUSTAK BABA AND KUDDUSI BABA**

NURAN ÇETİN

Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslami Bilimleri Bölümü
Asst. Prof., Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences

nurancetin632@gmail.com

orcid.org/0000-0001-5763-9815

MAKALE BİLGİSİ	ARTICLE INFORMATION
Makale Türü	Article Type
Araştırma Makalesi	Research Article
Geliş Tarihi	Date Received
25 Aralık 2018	25 December 2018
Kabul Tarihi	Date Accepted
21 Mart 2019	21 March 2019
Yayın Tarihi	Date Published
Haziran 2019	June 2019
Yayın Sezonu	Pub Date Season
Haziran	June
DOI	
https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.502604	

Atıf/Cite as

Çetin, Nuran. "Müştak Baba ve Kuddûsî Baba Dîvânlarında İlâhî Aşk Anlayışı Üzerine Değerlendirme". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Journal of Divinity Faculty of Hitit University* 18/35 (Haziran-June 2019): 233-258.
<https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.502604>

İntihal/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

<http://dergipark.gov.tr/hititilahiyat>

Copyright © Published by Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Journal of Divinity Faculty of Hitit University,
Çorum, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. CC BY-NC-ND 4.0

Müşâk Baba ve Kuddûsî Baba Dîvânlarında İlâhî Aşk Anlayışı Üzerine Değerlendirme

An Evaluation on the Divine Love Concept on the Dewans of Mustak Baba and Kuddusi Baba

Abstract

Mustak Baba and Kuddusi Baba are among our prominent sufi poets, grown in 19th century Anatolia and leading a life that observed Qur'an and sunnah. These individuals symbolically described, through poetry, the spiritual states they have experienced in their hearts in relation to divine love. Our study has indicated that these two scholars had many things in common. They both lived during the same century, followed the sect of Qadiriyya, were masters in worldly and esoteric sciences, produced works in the fields of religion and mysticism, spent their lives being engaged in activities of science and wisdom and travelled to various locations.

Looking at the literature of Mustak Baba and Kuddusi Baba, we have realized that they were more indulged in matters such as dhikr, asceticism, dissolution of heart and taming of soul to reach divine love. This article, consisting of two parts, is aiming to get a closer look to both of the individuals as well as the divine love they utter. The first part consists of Mustak Baba's life, works and his understanding of divine love, while the second part is addressing Kuddusi Baba's life, works and his understanding of divine love. We have examined the issues reflected by both of the scholars on divine love on the basis of their literature style. And in the conclusion part we have provided a general assessment.

Key Words: Sufism, Sufi, Mustak Baba, Kuddusi Baba, Divine love.

Summary

Divine love is one of the basic components of sufi culture. Considered to be the reason behind the existence of the universe, love has been described in various ways by sufis. According to sufis, love is in fact potentially present in all existing creatures. Love is non-verbal and it is experienced through a spiritual state and therefore the love of every creature differs according to his own capability.

Sufis who have mastered love have tried to describe their intense emotions through their knowledge, feelings and abilities. Rather than using long sentences to describe the love felt in their hearts, Sufi poets resorted to the language of poetry with its symbolic characteristics and containing numerous meanings in each couplet. In this sense, sufis have regarded poetry as a significant tool on the way to reach the right path and used poetry to describe the intricate issues indescribable through prose. As such, several works produced in sufi history under the title of *Literature of theology* generally address the matter of divine love.

As everything has a goal and target, love also has a goal and target. One needs to know who to love and why to love in order to realize the target. Therefore, sufis did not refer to any simple, random love, but rather a lofty love with a defined purpose. It is possible to see the manifestation of such a love in the lives of prophets too. For instance, Nemrud prepared for months to burn Ibrahim. However, blaze turned into light through love for Ibrahim. Similarly,

Musa broke the spell of wizards through love. Yakub felt the scent of his beloved Yusuf through love. Isa ascended to the sky with love. Hz. Muhammed went to Sidrat al-Muntaha with love. It is love that made Farhad bore a mountain and it is love that makes nightingale serenade to rose. As indicated by these examples, the dimensions of experience and feeling are more prominent in love.

In Islamic sufi history of thought almost every sufi talks about love. Early sufis opted to use the term “muhabbet” as love was associated more with human love. But the following sufis preferred the word love to describe extreme or more comprehensive affection. In this sense, two of the prominent sufi poets of Anatolia, Mustak Baba and Kuddusi Baba, are two significant individuals who referred to divine love in both their lives and in their written works. They regarded poetry as a tool to recite the name of the loved one in the sense of verses and hadiths and used it to describe their experiences of divine love. In terms of their competent personalities, sufi thoughts, works and the activities of wisdom that enlightened the society, it is clear that both of these scholars led highly active lives centred on Qur’an and Sunnah.

As a result of our study, we have realized that the subjects of our article, Mustak Baba and Kuddusi Baba, had a lot in common. Some of their common traits are that they have lived within the same century, followed the sect of Qadiriyya, studied both worldly and esoteric sciences, produced works in different styles in the fields of religion and mysticism in and travelled to various locations for the sake of wisdom and science.

The divine love-themed collections of Mustak Baba and Kuddusi Baba include religious sufi poetry written in hece and aruz meters. In addition to divine love, their works also refer to various concepts such as unity, knowledge, contemplation, sincerity, piety, ascetism, repentance and dhikr. Our scholars have represented their experience of divine love in a sincere manner in their works. Furthermore, both of them have become famous with the pseudonym they used in their poems.

Mustak Baba and Kuddusi Baba lived during the second half of 18th century and first half of the 19th century. It was an era that was highly difficult for the Ottoman State in political, economic, social and military terms. Both of these scholars have witnessed the regression and dissolution periods of the Ottomans. It is safe to anticipate that Mustak Baba and Ahmed Kuddusi prevented social dissolution through their wise personalities and advices. They had an age difference of fifteen years between them and both of them were willing to play their roles in the face of the difficulties of their era. As such, both of these scholars have personally took part in the war and did their best to save the nation. For instance, Mustak Baba was part of the troops of Grand Vizer (corresponding to Prime Minister) Yusuf Ziya Pasha (d. 1233/1818) progressing to Egypt, while Kuddusi Baba fought in the Ottoman-Russian wars during the 1222/1807 and 1225/1810 period. In addition to the wars and poverty, they also had to endure certain difficulties posed by the public. Due to the difficulties exerted by the nation, Kuddusi Baba had to live in seclusion in his hometown for many long years. Mustak Baba, on the other hand, has been martyred after being attacked by a crowd that was not fond of him.

The two individuals subjecting to our study can be briefly introduced as follows: The actual name of Mustak Babais Muhammed Mustafa. His pseudonym is Mustak and he became famous

with this name. His family immigrated from Hakkâri to Bitlis in 1051/1641. His ancestry goes back to Abdulkadir Geylani, the founder of Qadiriyya sect. He received his first education from his father, who died when he was ten years old. He was raised by some of the popular names of the era, such as Hacı Hasan Sirvani and Hoca Nes'et Efendi. He spent some time in places such as Hakkari, Bitlis, Baghdad, India, Erzurum, Trabzon, Istanbul and Ankara. While travelling to Bitlis in 1247/1832, he was attacked and martyred in Mus and was buried there. The other scholar, Kuddusi Babawas born in the Bor district of Nigde province in 1183/1769. His real name was Ahmed and he used the pseudonym of Kuddusi, with which he became known. His family immigrated from Maras to Nigde. His father died when he was seventeen. After losing his father, Ahmed Kuddusi travelled to places like Tokat, Erzincan, Kayseri, Damascus, Egypt and Hejaz. Kuddusi Babafirst became a member of Naqshbandi but then opted for the Qadiriyya sect. Moved back to his hometown several years later, where he had to endure the cruelties of the locals. He died there in 1265/1849.

This article, where we introduce the above named scholars and their understanding of divine love, consists of an introduction and two main sections. The first section contains the life, works and the sufistic notion of Mustak Baba, while the second section is addressing the life, works and notion of divine love of Kuddusi Baba. The conclusion part contains a general assessment. It is highly noteworthy that these two have a lot in common. This is probably because they lived during the same era and possessed the same philosophy towards life. This article presents the divine love-related notions of Mustak Baba and Kuddusi Baba who had a lot in common.

Öz

Anadolu'da yetişen önemli mutasavvıf şâirlerimizden olan Müştâk Baba (ö. 1247/1832) ve Kuddûsî Baba (ö. 1265/1849) Kur'ân ve sünnet bağlamında bir hayat yaşamış ilâhî aşk yolunda tasavvufî makamlarda önemli mesafeler katetmiş iki isimdir. 19. yüzyılda yaşayan bu zâtlar gönül dünyalarında tecrübe ettikleri mânevî hâlleri şiir diliyle sembolik olarak ifade etmişlerdir. Her iki ismin pek çok ortak noktalarının olduğu görülmektedir. Aynı yüzyıl içinde yaşamaları, Kâdirî tarikatına mensûbiyetleri, zâhirî ve bâtinî ilimlerdeki nitelikleri, dinî ve tasavvufî sahada eserler kaleme almaları, telifleri arasında Dîvân'larının bulunması, ömürlerini ilim irfân faaliyetleriyle geçirmeleri, muhtelif memleketlere seyahatler yapmaları bu ortak noktalardan bazılarıdır. Müştâk Baba ve Ahmed Kuddûsî'nin eserlerine ve özellikle Dîvân'larına bakıldığında tasavvufî unsurların daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu anlamda her ikisinin de şiirlerinde yoğun olarak ilâhî aşka ulaşma gayesiyle zikir, zühd, kalp tasfiyesi, nefis tezkiyesi gibi muhtelif konuları ele aldıkları anlaşılmaktadır. Bu makalede, Ahmed Kuddûsî ve Müştâk Baba'nın Dîvân'ları bağlamında onların ilâhî aşk anlayışları üzerinde durulacaktır. Giriş ve iki bölümden oluşacak olan makalenin birinci bölümünde Müştâk Baba'nın hayatı, eserleri ve ilâhî aşk anlayışına, ikinci bölümde ise Kuddûsî Baba'nın hayatı, eserleri ve ilâhî aşk anlayışına yer verilecektir. Sonuç kısmında ise her iki ismin işaret ettiği ilâhî aşkın yanı sıra ortak noktaları üzerinde değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mutasavvıf, Müştâk Baba, Kuddûsî Baba, İlâhî aşk.

GİRİŞ

Aşk; tasavvufî, edebî, felsefî çevreler tarafından ele alınan önemli bir kavramdır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve ilk tasavvufî kaynaklarda aşk, daha çok muhabbet olarak ifade edilmektedir. Muhabbet, Allah'ın kuluna olan sevgisinin, rahmetinin ve merhametinin tecellîsi olarak tezâhür etmektedir. Bu meyanda Allah, hem âşık hem mâşûk yani hem seven hem de sevilen bir varlıktır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu husus, "...Allah'ın onları seveceği, onların da Allah'ı seveceği bir topluluk..." (Mâide Sûresi, 5/54) şeklinde zikredilir. Ayrıca Allah'ın kendisini "çok affeden ve çok seven" (Burc Sûresi 85/14) olarak nitelendirmesi, varlığının nasıllığı sorulduğunda, "kuluna çok yakın" (Bakara Sûresi, 2/186) olduğunu bildirmesi, hatta kuluna "şâh damarından bile yakın" olduğunu (Kaf Sûresi, 50/16) ifade etmesi Allah'ın kuluna olan ezeli sevgisinin bir göstergesidir.

Aşk, Arapça "ışk" kelimesinden türetilmiştir. Aşk, aşırı muhabbetinden dolayı kişinin kendisini tamamen sevdiğine kaptırması ve ondan başkasını göremez hâle gelmesini ifade etmektedir. Aynı zamanda bu kavram sarmaşık anlamına gelen عشق "a-şe-ka" kelimesiyle yakından ilgilidir. Şiddetli sevgi anlamındadır.¹ Sarmaşık nasıl sarıldığı yeri istilâ ederse, aşk da girdiği kalbi ve vücûdu öylece istilâ ettiğinden, böyle bir sevgiye "aşk" denilmiştir.² Aşk, bir şeye yönelik aşırı, şiddetli, yoğun sevgi anlamına gelmektedir. Nitekim aşk, kalbin mâşûku ile vasıtasız kâim olmasıdır.³ Aşk kelime olarak muhabbetin en ileri hâli olup, aslında kulluk makamıdır.⁴ Yalnızca Allah'ın istediği gibi kulluk vazifesini yerine getirenler bu ilâhî aşkı muhafaza edebilir. Kur'ân-ı Kerîm'de aşk kavramı yerine "eşedd-i hubb", "mahabbet" ve "meveddet" gibi muhtelif terimler yer alır. "Mü'minlerin Allah'a olan sevgileri, her şeyden daha ileri ve daha kuvvetlidir." (Bakara Sûresi, 2/165); "Allah onları sever. Onlar da Allah'ı sever." (Mâide Sûresi 5/54); "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin." (Âli İmrân Sûresi 3/31) gibi âyetler bu konuda örnek gösterilebilir. Bu âyetlerde Allah'tan kula, kuldan Allah'a yansıyan muhabbetin her iki yönü üzerinde durulmuştur.

Tasavvuf literatüründe aşk, ilâhî ve beşerî olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bu anlamda mutasavvıflar tarafından mecâzî ya da beşerî aşk, gerçek aşka giden köprü konumundadır.⁵ İlk mutasavvıflar aşkı, muhabbet kelimesiyle tanımlamışlardır. Muhabbet ise fenâ (Allah'da fânî olma) vâdilerinin evveli olup, mahviyet menzillerine doğru inilen bir süreç olarak kabul edilmektedir.⁶ Bu bağlamda sûfilerden Cüneyd-i Bağdâdî "Muhabbet kalbin meylidir." demiştir. Yani ona göre muhabbet, kulun kalbinin tabii bir şekilde Allah'a yönelmesidir.⁷ Bu konuda İbn Abdüssamed şöyle der: Muhabbet, kişiyi hem kör hem de sağır eden bir durumdur. Kör ve sağır eder; çünkü kişi kendisindeki sevgi yoğunluğundan dolayı

¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 10: 251-252; Seyyid Câfer Seccâdî, *Ferheng-i istilâhât ve tabirât-ı irfânî*, trc. Hakkı Uygur (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 49-51; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 59; Süleyman Uludağ, "Aşk", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 11.

² Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri* (İstanbul: Erkâm Yayınları, 1997), 146.

³ Seccâdî, *Ferheng-i istilâhât ve tabirât-ı irfânî*, 49.

⁴ Safer Baba, *İstilahât-ı sofîyye fî vatan-ı aslîyye Tasavvuf Terimleri* (İstanbul: Ketan Yayınları, 1998), 18.

⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 65.

⁶ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, trc. Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 57.

⁷ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim el-Buhârî Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, thk. Ahmed Şemseddin (Beyrût: Dâru'l- Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 128.

mâşûkundan başkasını göremez ve duyamaz hâle gelir.⁸ Abdülkerim Kuşeyrî'ye göre muhabbet, Allah'ın kuluna özel bir yakınlıkla mânevî hâller bahşetmeyi irâde etmesidir. Bu bağlamda ilâhî irâde genel olarak cezaya gadab, nimete rahmet, özel husûsiyete muhabbet olarak taalluk eder. Abdülkerim Kuşeyrî'ye göre, kulun Allah'a olan muhabbeti sadece O'nun rızasını kazanmayı tercih etmesi, daima zikir hâlinde olması ve O'nu hiçbir zaman unutmamasıdır. Kişi ancak, böyle bir vazifeyi yerine getirdiğinde Allah'a olan ünsiyet ve ülfeti dâimi olur.⁹ Hücvirî'ye göre ise, muhabbetten gelişigüzel bahsetmek onu ifade etmez. Çünkü muhabbet, yaşanılan ve tadılan bir hâlin neticesidir. Nitekim kâl yani söz veya söylem hiçbir zaman yaşanılan hâlin yerini tutamaz. Hücvirî'ye göre muhabbetin en önemli özelliği mekâsîpten değil, mevâhipten olmasıdır. Nitekim ona göre muhabbet, Allah'ın kuluna olan hibesi yani özel bir ikrâmıdır.¹⁰

İlâhî aşk, tüm yaratılan varlıklarda potansiyel olarak mevcuttur. Aslında varlık âleminde ilâhî aşka yabancı herhangi bir mahlûk bulunmamaktadır. Çünkü bu, Allah'ın *el-Vedûd* isminin tecellisi gereğidir. Her varlığın aşkı, kendi istidâd ve kabiliyetine göre farklılık arz etmektedir. Aşk, mahlûku Hâlik'ına bağlayan önemli bir bağıdır. Bu konuda احسن تقويم (Tîn Sûresi, 95/ 4) sırrı ile yaratılan ve Allah'ın tecellilerine mazhar olan insan, diğer varlıklardan daha özel bir konuma sahiptir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "Biz insana şâh damarından daha yakınız." buyrulmaktadır. (Kâf Suresi, 50/16) Bir başka âyette "Kullarım, beni senden sorarlarsa de ki: Muhakkak ki ben (onlara) yakınım. Duâ edenin duâsına karşılık veririm." denilmektedir. (Bakara Sûresi 2/186) Bir kudsî hadiste ise bu husus şu şekilde ifade edilmektedir. "Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli olan bir şeyle bana yaklaşmamıştır. Kulum, farzlara ek olarak nâfile ibadetlerle bana yaklaşır, bunun sonucunda ben, onu severim. Ben, onu sevince kulumun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum, artık o benimle görür, benimle işitir."¹¹ Zikredilen âyet ve hadislerde görüldüğü üzere kişi, Muhabbetullah vasıtasıyla Allah ile irtibat kurar. Böylece Allah Teâlâ ona zahirî ve batnî nimetlerini sunar. Muhabbet sevgilinin rızasını taleple gerçekleşir. Muhabbetin gerçekleşmesine dair en önemli işaret, kulun taat ve teslimiyetle kendi varlığından vazgeçip Hakk'ın varlığı ile bâkî olmasıdır. Nefs, şeytan ve mâsivâdan uzaklaşıp, kemâlât mertebelerinde ilerlediği ölçüde kişi ilâhî aşkı hissedebilir. Bu da genel olarak riyazât, mücâhede, kalp tasfiyesi, nefis tezkiyesi gibi birtakım tasavvufî metod ve uygulamalarla gerçekleşir.

İslâm tasavvuf düşünce tarihinde aşktan bahsetmeyen sûfî neredeyse yok gibidir. Çünkü sûfiler, tecrübe ettikleri aşk yolculuğunu yaşayarak, anlatarak fenâfillah ve bekâbillah mertebelerine ulaşmayı hedef edinir. Tasavvufî düşüncenin temel konularından biri olan ilâhî aşk kavramı, Müştâk Baba ve Kuddûsî Baba'nın ele aldığı temel meselelerden biridir. Müştâk Baba ve Kuddûsî Baba'nın hayatı ve eserleri incelendiğinde, onların ilâhî aşk merkezinde bir hayat yaşadıkları anlaşılmaktadır. Her iki şahsiyet de gönül dünyalarında tecrübe ettikleri ulvî-rûhî hâli sembolik ve şiirsel ifadelerle Dîvân'larında dile getirmişlerdir. Aslında bu durum her

⁸ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 130.

⁹ İmâm-ı Abdülkerim Kuşeyrî, *Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalim Mahmûd, Mahmud İbnü's-Şerîf (Kâhire: Matâbiu' Müesseseti Dâru's-Şa'b, 1989), 519.

¹⁰ Ebü'l-Hasan Ali b. Osmân el-Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, thk. İ'sâd Abdülhâdî Kindîl (Kahire: el-Meclisü'l-Alâ İ's-Sakâfeti, 2007), 2: 553.

¹¹ Buhârî, "Rekâik", 38; İbn Mâce, "Fiten", 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 256.

iki mutasavvıfımızın önemli pîr, mürşid veya şeyh mertebesinde olduğunun bir göstergesidir.¹² Çünkü mânevî makamlarda seyr ü sülûkunu tamamlayamamış kimselerin hem dönemlerini hem de kendisinden sonraki devirleri etkileyecek bir dile ulaşamayacakları açıktır.

Bu makalede, aynı dönemde yaşayan, pek çok ortak özelliğe sahip olan Müştâk Baba, Kuddûsî Baba ve onların Dîvân'larında terennüm ettikleri ilâhî aşk konusu ele alınacaktır. Özellikle bu iki ismin seçilmesinin sebebi ise, her iki sûfi şâirimizin aşkla özdeşleşen benzer hayat tarzını yaşamış olmalarıdır.

1. MÜŞTÂK BABA VE İLÂHÎ AŞK ANLAYIŞI

1.1. Hayatı

Kâdiriyye tarikatının Müştâkiyye şûbesinin kurucusu olan Müştâk Baba, sanat, edebiyat ve tasavvuf çevrelerinde etkili olmuş önemli bir şâir, seyyah ve mutasavvıftır. Müştâk Baba'nın âilesi, 1051/1642 yılında âlim ve ârif bir zât olan dedelerinden Molla Süleyman Baba'nın önderliğinde Hakkârî'den Bitlis'e göç etmiş ve buraya yerleşmiştir.¹³ 1172/1759 yılında Bitlis'te doğan Müştâk Baba'ya âilesi tarafından Hz. Peygamber'e hürmeten Muhammed Mustafa adı verilmiştir.¹⁴ Hak âşığı kişiliğiyle tanınan Müştâk Baba, asıl isminden ziyade bu lakabıyla ünlenmiştir. Müştâk, onun şiirlerinde kullandığı mahlası olup, Arapçada çok arzulayan, özleyen, hasretli ve istekli gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵ Müştâk Baba'ya bu mahlasın, Bitlis'te ikâmeti sırasında Şeyh Seyyid Mahmûd Uryân Baba (ö.1237/1822) tarafından verildiği rivayet edilmektedir.¹⁶

Müşâtâk Baba, Bitlisli Şeyh Seyyid Süleyman Efendi'nin oğludur. Nesebi, annesi Güneş Hâtûn tarafından Abdülkâdir Geylânî'ye dayanmaktadır. Müellifimiz, henüz on yaşlarında iken babasını kaybettiği için, dedesi Şeyh Seyyid Molla Süleyman Efendi'nin himâyesinde yetişti.¹⁷ Müştâk Baba, âilesi tarafından İslâmî ilimleri tahsil etmesi için medreseye gönderildi. Fakat onun medresedeki dersleri bırakıp mûsikîye yöneldiğini anlayan dedesi, amcazâdesi Mahmûd Şems-i Bitlisî'nin (ö.1200/1788) yanında yetişmesini istedi. Müştâk Baba, on beş yaşlarında iken Mahmûd Şems-i Bitlisî'den zâhirî ve bâtinî ilimleri tahsil etti. Aynı zamanda hüsn-i hat ve mûsikî gibi güzel sanatlarda kendisini geliştirdi. Türkçe, Arapça ve Farsçayı iyi bilen Müştâk Baba ilim ve irfânı, hat, şiir ve mûsikîdeki kabiliyetiyle döneminin önde gelen isimlerinden biri oldu.¹⁸ Müştâk Baba bütün bu özelliklerinin yanı sıra, etkili konuşma gücüyle de kendisini sevdirdi. Hâl ehli kişiliğiyle çevresinde hayranlık uyandırdığı için, "Şeyhü'l-Mütehayyirîn" unvanı ile anıldı.¹⁹ Bütün bunların yanı sıra Müştâk Baba, daha küçük yaşta Kur'ân'ı Kerîm'i hıfzetti.²⁰

¹² Mahmud Erol Kılıç, *Sûfi ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 86.

¹³ Mehmet Kemâl Gündoğdu, *Müşâtâk Baba (Dîvân)* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 7.

¹⁴ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i evliyâ-yı ebrâr fi şerh-i esmâ-ı esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309, 1: 119.

¹⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 392.

¹⁶ Bülent Akot, *Müşâtâk-ı Bitlisî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 37.

¹⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1: 119.

¹⁸ *Cumhuriyet'in 50. Yılında Bitlis 1973 İl Yıllığı* (Bitlis: Bitlis Valiliği, 1973), 161-162.

¹⁹ Gündoğdu, *Müşâtâk Baba (Dîvân)*, 30.

²⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1: 120

Mahmûd Şems-i Bitlisî, daha iyi yetişmesi için Müştâk Baba'yı Bitlis'te bulunan Hacı Hasan-ı Şîrvânî'ye (ö.1202/1787) gönderdi. Hacı Hasan-ı Şîrvânî'den ilim tahsil eden Müştâk Baba, yirmi yaşlarında iken icâzetini aldı. Kâdiriyye tarikatından seyr u sülûkunu tamamlayan Müştâk Baba, irşâd faaliyetlerine başladı. Ayrıca Hacı Hasan-ı Şîrvânî'den mûsikî eğitimi alarak bu alanda kendisini geliştirdi. Âileden gelen Kâdirî muhibliği ve elde ettiği hilâfetiyle Müştâk Baba, daha sonra mezkûr tarikatla irtibatlı Müştâkîye şûbesinin kurucusu oldu.²¹ Cehrî zikri esas alan tarikatın, Bitlis, Muş, Erzurum, İstanbul gibi Müştâk Baba'nın ikâmet ettiği illerde yaygınlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Müştâk Baba, Kâdiriyye tarikatına intisâblı olduğunu şiirinde şu ifadelerle dile getirir:

*Kâdirîyiz Kâdirî gül gibi başta gezeriz
Zerre-i hâk-i der pâdişâh-i Geylânîyiz²²*

Müştâk Baba, ilim irfân faaliyetleri çerçevesinde, muhtelif memleketlere seyahatler gerçekleştirdi. Bu vesileyle pek çok âlim, ârif ve fâzıl kimselerle görüştü. Müştâk Baba, Abdülkâdir-i Geylânî'nin (ö. 561/1165) türbesini ziyaret etmek üzere Bağdat'a gitti. Bir müddet burada bulunduktan sonra Hindistan Serendib'de (bugünkü Sri Lanka) Hz. Âdem'in kabrinin olduğu mahalli ziyaret etti. Müştâk Baba, hac farizasını yerine getirmek üzere kutsal topraklarda bulundu. Ardından Medine'ye oradan İstanbul'a geldi. Bir müddet İstanbul'da bulunduktan sonra Trabzon'a gitti. Bir süre burada irşâd faaliyetlerini sürdürdü.²³ Müştâk Baba, zikredilen seyahatleri dışında I.Napolyon'un Mısır'a saldırması üzerine, bunu defetmekle görevlendirilen Sadrazam Yûsuf Ziyâ Paşa'nın (ö.1234/1818) ordusuna katıldı. Bu vesileyle Mısır, Şam ve Kudüs'te bulundu.²⁴

En fazla İstanbul'a seyahat eden Müştâk Baba'nın, 1203/1789 ile 1225/1810 ve 1229/1814 yıllarında mezkûr şehirde bulunduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'daki ikâmeti sırasında onun genelde Eyüpsultan'ı tercih ettiği görülmektedir. Eyüpsultan'da iken Şeyh Selâmî Efendi Dergâhı'nın vekâleten postnişinliğini yürüttü. Mezkûr tekkenin kurucusu ve ilk şeyhi Selâmî Efendi 1228/1813 yılında vefat edince, onun dul kalan eşiyle nikâhlandı. Müştâk Baba'nın bu evlilikten doğan küçük kızı vefat edince söz konusu dergâhın hazîresine defnedildi.²⁵ Bununla birlikte Müştâk Baba'nın iki evliliği daha oldu. İlk evliliğini Bitlis'te yapan Müştâk Baba'nın bu nikâhtan biri erkek, ikisi kız olmak üzere üç çocuğu dünyaya geldi. Müştâk Baba sonuncu evliliğini ise Erzurum'da gerçekleştirdi.²⁶

Müştâk Baba,1200/1786 yılında âile kökenini araştırma ve silâ-i rahimde bulunma niyetiyle ilk memleketi Hakkâri'ye gitti. Burada âile büyüklerinden Seyyid Abdurrahman Efendi ile görüştü. Mezkûr zâtın takdirini kazanan Müştâk Baba, Şecere-i hilâfetle taltif edildi. Ardından Müştâk Baba tekrar Bitlis'e döndü.²⁷ Ömrünü ilim irfân faaliyetleriyle muhtelif memleketlere ziyaretle geçiren Müştâk Baba, seyahat etmenin önemini şöyle vurgular:

²¹ Gündoğdu, *Müştâk Baba (Divân)*, 14; Cemil Çiftçi, *Maktul Şâirler* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 582-583.

²² Müştâk Baba, *Divân-ı Müştâk Baba* (İstanbul: Takvimhâne-i Âmire, 1264/1864), 87.

²³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1: 120-121.

²⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1: 121

²⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1: 121.

²⁶ Gündoğdu, *Müştâk Baba (Divân)*, 13; Akot, *Müştâk-ı Bitlisî*, 37-38.

²⁷ Gündoğdu, *Müştâk Baba (Divân)*, 23.

Cânâne safâ imiş seyâhat
Emrâze şifâ imiş seyâhat
Furkân'da buyurdu Hakk "firrû"
*Esrâr-ı Hüddâ imiş seyâhat*²⁸

Müşâtâk Baba keşf ve kerâmet ehli kişiliğiyle öne çıkan bir zâttır. Nitekim onun Ankara'da Hacı Bayrâm-ı Velî'nin (ö.833/1430) türbesini ziyaret ettiği esnada ilhâma dayalı yazdığı şiir, tahlil edilince, ebced hesabıyla Ankara'nın başkent olacağını yüzyıllar öncesinden haber verdiği anlaşılmaktadır.²⁹ Hâl ehli kişiliğiyle, kaleme aldığı şiirleriyle, engin mûsikî kültürüyle Müştâk Baba'nın, Sultan II. Mahmûd (ö.1255/1839) başta olmak üzere hem yönetim erkinin hem de ilim ve sanat çevrelerinin teveccühünü kazandığı görülmektedir.³⁰

Çocukluğundan itibaren ilmî çevrede yetişen Müştâk Baba, dönemin pek çok meşhur ulemâsından ders aldı. Rahle-i tadrîsinden geçtiği isimlerden biri de Hoca Neş'et Efendi (ö. 1222/1807)'dir. Müştâk Baba "Hazret-i Neş'et gibi üstâda hem'dem olmuşum"³¹ dediği Hoca Neş'et Efendi ile İstanbul'a geldiği yıllarda sohbet edip, *Mesnevî* ve hadis dersleri okudu. Müştâk Baba'nın mânâ âleminde tesirinde kaldığı şahsiyetlerden biri de Mevlânâ'dır. Müştâk Baba, hayranı olduğu Mevlânâ'yı ziyaret etmek üzere Konya'ya gitti. Burada bölgenin ahâlisinin teveccühünü kazandı. Teberrüken katıldığı *Mesnevî* dersi ile Çelebi Efendi tarafından Sikke-i şerîfle taltif edildi. Konya'dan sonra tekrar İstanbul'a dönen Müştâk Baba, bir müddet burada bulunduktan sonra Erzurum'a gitti. Söz konusu şehirde Ca'feriyye Câmii'nin yanında yer alan ev-tekkesinde bir süre konakladıktan sonra, memleketi Bitlis'e ulaştı. Bitlis'teki dergâhında irşâd faaliyetleri ile meşgul olduktan sonra Muş'a gitti. Seyahâtleri, tarîkat faaliyetleri, ilim irşâd gayretleri ile Müştâk Baba'nın geniş eşrâfının olduğu anlaşılmaktadır. Müştâk Baba'nın çok sayıda müridi ve muhibbi olduğu gibi, onu çekemeyenler de vardı. Nitekim Müştâk Baba, Muş'ta bulunduğu sırada 1247/1831 yılında yetmiş beş yaşında iken seccâdesinin başında şehid edildi.³² Vefatı akabinde seccâdesinin altında şu şiiri bulundu:

Yâ Resullallâh 'uluvv-ı şân senin
Server-i kevneysin fermân senin
Dest-i hükmünde sehâ çevgân senin
Top senin, çevlân senin, meydân senin
*Söz senin, devlet senin, devrân senin*³³

Müşâtâk Baba vefatından birkaç gün önce, kırk kurban kestirerek, yörenin fakirlerine dağıttı. Bu esnada "Ya Rab! Bu abd-i kemtere rütbe-i şehâdeti ihsân eyle. Tâ ki, Haseneyn'e iltihâk edeyim." diye niyâzda bulundu.³⁴ Onun şehâdet mertebesine ulaşmasıyla bu duasının kabul olduğu anlaşılmaktadır. Vefatından iki ay önce kaleme aldığı şu şiiri ise onun ilâhî aşk üzere hayat yaşadığına işaret etmektedir.

²⁸ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 13.

²⁹ *Cumhuriyet'in 50. Yılında Bitlis 1973 İl Yıllığı*, 162; İlgili şiire dair bilgi için bk. Gündoğdu, *Müşâtâk Baba (Dîvân)*, 30-32.

³⁰ Gündoğdu, *Müşâtâk Baba (Dîvân)*, 24-25, 27.

³¹ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 51.

³² Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1: 121-122.

³³ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 43; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1: 122.

³⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1: 122.

Ömrümüz bu sene yetmiş beşe
Yetmiş ey cân güzel et endîşe
Bundan artık yaşamazsa da n'ola
Kalmadı dilde murâdım cânâ
Sırr-ı lâ-havf ile bî-bâk oldum
Pîr-i fânî ü ferahnâk oldum³⁵

Muş ilimizde bulunan Müştâk Baba'nın kabri, günümüzün önemli ziyaret mekânlarından olup, 1253/1837 tarihli mezar taşı kitabesinde şu ifadeler yer almaktadır:

Hazâ merkadü'ş-şehîdî's saîd el-merhûm, el-magfûr
el-âlimü'l-ârif bi'n-nevâi'l-ma'ârif ferîdü'd-dehr
el-muhtâc ilâ-rahmeti ve'l-gufrân el-Hâc Mustafau'ş-şuhûr
Müştâk Baba bin Molla İbrâhim kutile mazlûmen fi sene, 1253/1837³⁶

Müştâk Baba 1247/1831 yılında vefat etmiştir. Dolayısıyla kitabe üzerinde yer alan 1253/1838 tarihi, onun şehâdetine işaret etmeyip, mezar taşının yapıldığı yılı hatırlatmaktadır.³⁷ Bununla birlikte Müştâk Baba'nın kabri 2012'de onarılmıştır.

1.2. Eserleri

Müştâk Baba, tarîkat pîri olmasının yanı sıra hem nazım hem de nesir türünde eserler kaleme almış bir müelliftir. Onun tespit edilebilen telifleri arasında *Dîvân-ı Müştâk Baba*,³⁸ *Âsâr-ı müştâk esrâr-ı uşşâk*,³⁹ *Bahâr-nâme*,⁴⁰ *Mektûbât-ı Müştâk* gibi eserler bulunmaktadır.⁴¹

Türkçe, Arapça ve Farsçaya hâkim olan Müştâk Baba'nın Dîvân'ında kullandığı dili genel olarak sanatlı ve ağır olmakla birlikte, Yûnus edâsını anımsatan şiirleri de yer almaktadır. Meselâ, şu şiiri bunlardan biridir:

Allah bilir ne âlem oldu
Cânân ile cân hem-dem oldu⁴²

1.3. Müştâk Baba Dîvânı'nda İlâhî Aşk Anlayışı

Zâhirî ve bâtnî ilimlerdeki vukûfiyeti, şiir ve mûsikîdeki kabiliyeti, tasavvufî faaliyetleriyle Müştâk Baba, hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde adından sıkça

³⁵ Gündoğdu, *Müştâk Baba (Dîvân)*, 41-42.

³⁶ Gündoğdu, *Müştâk Baba (Dîvân)*, 42.

³⁷ Gündoğdu, *Müştâk Baba (Dîvân)*, 42.

³⁸ Münacaât, na't, müstezat, mehdiye, tahmis, nazîre, gazel, kasîde ve mersiye gibi Dîvân Edebiyatı'nın muhtelif türlerinde şiirlerin yer aldığı *Müştâk Baba Dîvânı*'nın yazma nüshaları, Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Efendi, nr. 403-404, Ankara Millî Kütüphane, 06 Hk nr. 4885 ve 1464; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. nr. 3821; Almanya Millî Kütüphane, Ms. or. quart nr. 1449'da kayıtlı bulunmaktadır. Müştâk Baba'nın en çok bilinen bu eseri 1264/1848 yılında eski harflerle basılmıştır. 1997 yılında Mehmed Kemâl Gündoğdu tarafından neşredilmiştir. Müştâk Baba'nın Dîvân'ı ile ilgili diğer bir çalışma şudur: Mustafa Özkul, *Dîvân-ı Müştâk Baba, Hayâtı ve Eserleri* (İstanbul: Kadioğlu Matbaası, 1972). Detaylı bilgi için bk. Çiftçi, *Maktul Şâirler*, 586.

³⁹ *Âsâr-ı müştâk esrâr-ı uşşâk* adlı eseri Müştâk Baba'nın hayatı, tarîkat silsilesi ve tasavvufî görüşlerini içermektedir. Hatırat türünde kaleme alınan bu eserin bir nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd, nr. 2421'de kayıtlıdır. İkinci nüshası Anakara Millî Kütüphane, Yazma Eserler Bölümü'nde, 06 Mil Yz B 1114 ile 1808 numarasıyla kayıtlıdır. Bir başka nüshası ise Mısır Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Akot, *Müştâk-ı Bitlisi*, 81-83.

⁴⁰ Farsça bu eser, Dîvân tarzında kaleme alınmış olup, basılmamıştır. Gündoğdu, *Müştâk Baba (Dîvân)*, 44.

⁴¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1: 124.

⁴² Gündoğdu, *Müştâk Baba (Dîvân)*, 33.

söz edilen önemli bir şahsiyettir. Tasavvuf ve edebiyat çevrelerinin ilgi gösterdiği Dîvân'ında Türkçe, Arapça, Farsça dinî tasavvufî içerikli şiirlere yer vermiştir. Na't, münacât, gazel, kasîde türündeki şiirleri ihtivâ eden eserinde Müştâk Baba'nın hemhâl olduğu ilâhî aşkın coşkusu sezilmektedir.

Aşk, tadarak ve yaşanarak anlaşılan, künhüne tam olarak ulaşılabilen tabii, rûhânî bir duygudur. Bu anlamda Müştâk Baba'nın ilâhî aşka dâir şiirlerine bakıldığında, gönül dünyasında onun, mâşûkuna kavuşma hasreti sezilmektedir. Müştâk Baba, "İyi bilin ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla tatmin olur." (Ra'd Sûresi, 13/28) âyetine işaret ederek, kalbinin Hakk'a kurbiyet ve muhabbetle teskin olduğunu belirtir. Bununla birlikte o, gönlündeki nûrânî parıltıların, kendisini selâmete erdirdiğini şöyle dile getirir.

*Âteş-i 'ışk u muhabbetle gönül buldu hayât
Şem' veş şu'le-i dildir bana bâd-i necât⁴³*

Aşka dâir hakîkatin yansımaları, insanın kalbinde tecellî eder. Çünkü kalp, âşıkla mâşûkun buluşma noktasıdır. Bir başka şekliyle kalp, insandaki madde âlemiyle, mânâ âleminin sınırlarının çizildiği bölgedir. İnsanın mânâ âlemi olan kalbinde, ulvî ya da suffî ne mevcûd ise madde âlemine yansıyan da odur. Bu anlamda Müştâk Baba kalbi, ilâhî aşkın bir aynası olarak kabul eder. Ona göre basîret ehli insanın gönlü, hem beyt-i Hüdâ hem de mir'at-ı Hakk'dır. Müştâk Baba, bu hususu şöyle ifade eder:

*Gönlümüz beyt-i Hüdâ'dır sînemiz mir'ât-ı Hakk
Hakk cemâlin görmek istersen basîret gözün aç⁴⁴*

İnsan, mâşûku ile görüştüğü hitâb mahalli olan gönlünü, ağıyâra kaptırmadığı zaman, mânevî futuhâtı açık olur. Müştâk Baba'ya göre basîret ehli kimse, hüsn-i cemâle baktığı için gayrı temâşâdan zaten vazgeçer.⁴⁵

Müşâtâk Baba'nın beyitlerinde dile getirdiği ifadelerde, genelde onun âyet ve hadîsleri referans aldığı görülmektedir. Meselâ "Allah, sadıkların içinde olanı hakkıyla bilendir." (Lokmân Sûresi, 31/23) âyetinden hareketle Allah'ın, kurbiyet duyduğu kulunun kalbine her an nâzır olduğunu ifade eder.⁴⁶ Dolayısıyla hâl ehli âşığın, diğer bayağı sevgilere ve yakınlıklara pek ihtiyacı yoktur. İlgili hususu Müştâk Baba şu şekilde zikreder:

*'Aşkına yandı cân u dil ey dilnişîn meded
Biryâne döndü kâlbud-i âteşin meded⁴⁷*

İlâhî aşkı gönül dünyasında bilfiil tecrübe eden Müştâk Baba, sûretinde ve sîretinde bu hâlin vukû bulması için Allah'a şu ifadelerle münâcâtta bulunur:

*Yâ Rab bî-hakkı şâh-ı kevneyn
Yâ Rab bi-sırrı kâbe-kavseyn
Kıl gönlümü 'aşk-ı pâk ile zeyn
Çün hâne senindir eylegil şeyn*

⁴³ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 15.

⁴⁴ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 17.

⁴⁵ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 17.

⁴⁶ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 21.

⁴⁷ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 21.

*Teşrîfe hezâr merhabâlar
Teklîfe ne hâcet ey dilârâ
Dîdârına muntazır ehîbbâ
'Arzeyle cemâl kıl tecellâ
Ser-mest-i visâl olup serâpâ
Hayrânın ola şehâ gedâlar⁴⁸*

Müş tâk Baba'ya göre Hak Teâlâ, tecellîye dair esrârını velî kullarının kalbinde ızhâr etmiştir. Bu anlamda Müştâk Baba, böyle bir sırra mazhar olmuş önemli bir şahsiyettir. Nitekim o, gönül âleminin ezelden beri Hakk Teâlâ'nın tecellîgâhı olduğunu şu şiirinde zikreder:

*Gezen Hakk gezdiren Hakk söyleyen Hakk söyleten Hakk'dır
Velî 'ârifleri kendine kendi tercümân eyler
Bana ketm-i me'ânî emrin eyler Hazret-i Cânân
Yine ketmetmeyip esrârını kendi 'ayân eyler
Bu gönlüm tâ ezel ol pâdişâhın tahtgâhudır
Niçün dil-mürdelere ol dil-nişîni lâ-mekân eyler⁴⁹*

Müş tâk Baba'ya göre ilâhî aşkın tezâhürü, her kulun istidâdına göre farklılık arz eder. Ona göre böyle bir tecellî ârif, âlim ve câhilde muhtelif şekillerde gerçekleşir. Müştâk Baba, ilgili hususu şu cümlelerle ele alır: "Âriflere mefhûm oluruz, câhile mektûm, hâl ehline ma'lûm oluruz."⁵⁰ Müştâk Baba âşıkların çeşitli sirlara vâkıf olduğunu, onların zerrede şemsi, katrede bahr-ı ummânî gördüğünü belirtir.⁵¹ Müştâk Baba, tecrübe ettiği ilâhî aşka dair sırrı ise şu ifadelerle dile getirir:

*Sûretâ olsam cüdâ seneden efendim sîretâ
Hâtırım bir lahza olmaz dergâhından inkitâ'⁵²*

Müş tâk Baba kendisini zerre-i nâçiz, katre-i fânî olarak tanımlar. Sadece Hakk Teâlâ'nın lutf-ı inâyetiyle bahr-i ummânda sonsuzluğa eriştiğini şu ifadelerle dile getirir:

*İlâhi zerre-i nâçiz idim nâ-bud u nâ-peydâ
Kemâl-i rahmetinle vâsıl-ı şems-i hüddâ ettin
İlâhi katre-i fânî idim bî-hûd u nâ-mevcûd
Hüvviyet-i âşinâ-yı bahr-i 'ummân-ı bekâ ettin⁵³*

Bu ifadelerde görüldüğü üzere Müştâk Baba'nın en önemli özelliği tevazu sahibisi olmasıdır. Bu yönü şiirlerinde açıkça görülmektedir.

Müş tâk Baba, bir başka beytinde ise sevgiliyi aramak için beyhûde zahmetlere katlanmak yerine mâşûkun, âşıkların gönüllerinde olduğunu dile getirir.⁵⁴ Müştâk Baba bir diğer beytinde ise, çeşitli merhalelerden geçtikten sonra aradığını bulduğunu, hakka'l-yakîn

⁴⁸ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 22.

⁴⁹ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 29.

⁵⁰ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 33.

⁵¹ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 34.

⁵² Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 40.

⁵³ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 46.

⁵⁴ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 52.

mertebesine ulaştığını şu cümlelerle ifade eder: “Anı ‘ilme’l-yakîn ‘ayne’l-yakîn hakka’l-yakîn buldum.”⁵⁵ Müştâk Baba bu aşamadan sonra kendinden geçtiğini, öyle ki, şuurunun dahi devreden çıkıp divâne olduğunu şu şekilde açıklar:

*Şarâb-ı şevk ile mestâne oldum
Şuurum kalmadı dîvâne oldum*⁵⁶

Aşkı, hâl diliyle anlattığı şiirinde Müştâk Baba, onun Yûsuf’un Züleyhâ’sında, Mecnûn’un Leylâ’sında olduğunu belirterek aşkın gönüllerde seyreylediğini şöyle zikreder:

*Nice Mec’nûnlara Leylâ’yım ben
Yusfû’m reşk-i Züleyhâ’yım ben*⁵⁷

Müş tâk Baba’nın kısaca “Bir ‘acâyib sırr-ı a’zamdır.”⁵⁸ diye nitelendirdiği aşk, misafir olduğu gönle öyle bir coşkunluk hâli yaşatır ki, o bunu “aşkı olan yorulmadan raksa girer.”⁵⁹ ifadeleriyle özetler. Müştâk Baba’ya göre Hakk’ın tecellilerine mazhar olan âşık, her ne kadar sûret itibarıyla mâşûkundan ayrı olsa da sîrette ayrı değildir. Müştâk Baba bahsi geçen durumu şöyle belirtir:

*Sûretde cüdâ olmuş dedim rûh-i âlinden
Sîrette cüdâ olmaz dil seyr-i cemâlinden*⁶⁰

Müş tâk Baba’ya göre, aslında dünyâyâ gelen herkes, sür’atle cânân olan sevgiliye intikâl eder. Sevgiliye olan bu yolculuk, Müştâk Baba gibi bazı hâl ehli âşıklar için daha dünyada iken mânen başlar. Müştâk Baba ilgili konuyu şöyle izah eder:

*Dâr-ı dünyâyâ gelen rihlet eder
Cânib-i cânâna sür’atle gider*⁶¹

Müş tâk Baba’ya göre, hâl ehli âşık, ancak nefs ve hevâdan uzaklaşıp, rûhu ile ünsiyet kurması hâlinde Hakk’a yakınlık elde eder.⁶² Dîvân’ındaki ifadelerde görüldüğü üzere Müştâk Baba, gönül dünyasından yansıyan ilahî aşk terennümlerini şiir diliyle samimi bir üslupla ifade eder. Aslında onun mânen yaşadığı aşk, bu anlattıklarının çok daha ötesinde seyreder. Bilindiği üzere âşıklar için aşkı tanımlamaktan daha zor bir şey yoktur.

2. Kuddûsî Baba ve İlâhî Aşk Anlayışı

2.1. Hayatı

Velîler, Esmâ-i Hüsnâ’dan nasiplendikleri ismin hakîkatiyle mânâ âleminde mertebeler kateder. Bu anlamda Ahmed Kuddûsî, Allah’ın kusur ve noksanlıklardan münezze olma anlamındaki “Kuddûs” ismiyle vasıflanmış önemli bir şahsiyettir.⁶³ O, “Kuddûsî” ismiyle ilgili

⁵⁵ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 52.

⁵⁶ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 56.

⁵⁷ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 61.

⁵⁸ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 81.

⁵⁹ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 84.

⁶⁰ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 84.

⁶¹ Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 84.

⁶² Müştâk Baba, *Dîvân-ı Müştâk Baba*, 95.

⁶³ Mustafa Özdamar, *Kuddûsî* (İstanbul: Kırkkandil Yayınları, 2003), 21.

geçmişinin Elest Bezmi'ne dayandığını, ana rahminde bu sürecin devam ettiğini şu ifadelerle dile getirir:

*Rûz-i Elest'de ben ana demiş idim çünkî belâ
Ol 'ışkımı verdi bana Kuddûsîyem Kuddûsîyem
Bil ana rahminde beni ki etmişem takdis am
Anam işitmişdir bunu Kuddûsîyem Kuddûsîyem*⁶⁴

19. yüzyıl hâl ehli şâir mutasavvıflarımızdan olan Ahmed Kuddûsî, Maraşlı Şeyh Seyyid Hacı İbrahim Efendî'nin (ö. 1201/1786) oğludur. Bu sebeple Mer' aşî-zâde, İbnü'l-Mer' aşî unvanlarıyla tanınır.⁶⁵ Bununla birlikte Ahmed Kuddûsî, *Hazînetü'l-esrâr ve garîmetü'l-ibrâr* adlı eserinin Mukaddime ve Hâtîme bölümlerinde kendisini Ahmed b.İbrâhim olarak tanıtır.⁶⁶

Ahmed Kuddûsî, aslen Kahramanmaraşlıdır. Bu bölgede işlenen birtakım zulüm ve sıkıntılardan dolayı babası Şeyh Seyyid Hacı İbrahim Efendi, âilesiyle Niğde'ye göç etmiştir.⁶⁷ Ahmed Kuddûsî 1183/1769 yılında Niğde vilâyetinin Bor⁶⁸ kazâsında dünyaya geldi.⁶⁹ İlk tahsilini zâhirî ve bâtinî ilimlerde mâhir bir kişi olan babasının nezâretinde yaptı. Babasının teşviki ile küçük yaşta iken Nakşibendiyye tarîkatına intisâb etti.⁷⁰ Babası tarafından çok erken yaşlarda "tevhid" anlayışını idrâk etmeye yönlendirildi.⁷¹ Tevhidî bilinçle yetişen Ahmed Kuddûsî, daha on iki yaşında iken, aşkın kendisi için yâr ve yoldaş olduğunu şöyle dile getirir:

*On ikiye erdi yaşım 'ışk oldu yâr u yoldaşım
Takdîs-i hak idi işim Kuddûsîyem Kuddûsîyem*⁷²

Tasavvufî ortamda büyüyen Ahmed Kuddûsî, henüz çocuk iken Nakşibendiyye tarîkatının Ahrâriyye koluna mensup babasından Nakşî icâzeti aldı. İlerleyen yıllarda Ahmed Kuddûsî, mânâ âleminde irtibat kurduğu Abdülkâdir Geylânî'nin mânevî işaretleriyle Kâdiriyye tarîkatına yöneldi. Seyr ü sülûkunu tamamlamasının ardından mezkûr tarîkattan hilâfetle görevlendirildi.⁷³ Dîvân'ında Kâdiriyye tarîkatına intisâb ettiğini "Kâdirîyiz biz ki Abdülkâdir'in ebdâliyiz."⁷⁴ ifadeleriyle zikreder.

Ahmed Kuddûsî, "icâzet-i âmme" ile Kıyamet'e kadar tüm mü'minlere Kâdiriyye tarîkatından zikirde icâzete izin verdiğini belirtmiştir. Buna göre Ahmed Kuddûsî, *İcâzetnâme*

⁶⁴ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 128.

⁶⁵ Ahmed Kuddûsî, *Hazînetü'l-esrâr ve garîmetü'l-ibrâr*, trc. Hüseyin Sunar (İstanbul: Hasret Matbaacılık, 2008), 55, 323; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar (Üç bin Türk ve İslâm Müellifi)* (İstanbul: Yaylacılık Matbaası, 1973), 318.

⁶⁶ Ahmed Kuddûsî, *Hazînetü'l-esrâr*, 55, 323.

⁶⁷ Fehmi Kuyumcu, *Kuddûsî Dîvânı* (Ankara: Gaye Matbaacılık, 1982), 18-19; Süleyman Uludağ-Mustafa Âsım Köksal, "Kuddûsî Ahmed Efendi", *Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 315.

⁶⁸ Fehmi Kuyumcu, Dede Paşa'nın 1967 yılında ilk defa Bor'a geldiğinde, buranın mâneviyattaki adından dolayı Nur olarak kaydedildiğini ifade eder. Kuyumcu, *Kuddusî Dîvânı*, 70.

⁶⁹ Ahmed Kuddûsî, *Hazînetü'l-esrâr*, s. 55; Uludağ- Köksal, "Kuddûsî Ahmed Efendi", 26: 315.

⁷⁰ Recep Dikici, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Âlimler* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2014), 137.

⁷¹ Ali Tenik, *Ahmed Kuddûsî (İbnülmerâşî)* (Kahramanmaraş: Öncü Basımevi, 2011), 36.

⁷² Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 129.

⁷³ Mustafa Âsım Köksal, *Hak Âşık'ı Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (k.s.)*, haz. A. Cüneyd Köksal (İstanbul: Köksal Yayıncılık, 2001), 30; Özdamar, *Kuddûsî*, 25.

⁷⁴ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 42.

adlı risâlesini okuyan, her gün yüz istiğfar, on selavât, sayısı belli olmayan şekilde “lâ ilâhe illâllah” zikrine devam edenleri icâzetli saymıştır.⁷⁵ Ahmed Kuddûsî ilgili hususu şöyle belirtir:

*Bulamazssan şeyhi sana benden olsun izn-i tâm
Eyle imdi zikri bî had etme aslâ ihtirâz
Bu icâzet-i âmmedir verdim izin isteyene
Tâ kıyâmet günüde dek zâkirine var icâz
Yazana okuyana dinleyene verdim izin
Bu hakâkat emirdir zan etmeyiniz emr-i mecâz
Her kim eyler bu icâzet nâmeye hoş hüsn-i zân
Anı Allah ehl-i irfândan eder mahrûm komaz⁷⁶*

Ahmed Kuddûsî on sekiz yaşında iken, babası İbrahim Efendi 1201/1786 yılında vefat etti. Babasının vefatına üzülen Ahmed Kuddûsî, memleketini terk ederek önce Kayseri ardından Tokat'ın Turhal ilçesine gitti. Burada Mustafa Efendi'nin tadrîs halkasına dâhil oldu. Medreseden yetişen, “Turhal şeyhi” olarak bilinen Mustafa Efendi (ö. 1197/1783) önce Amasya, ardından İstanbul'da ilim tahsil etmiş âlim bir zâttır.⁷⁷ Bahse konu olan Mustafa Efendi, Şam'daki ikâmeti esnâsında Murâd-ı Nakşibendî'nin oğlu Şeyh Ali Murâdî'ye (ö.1184/1770) intisâb etmiş ve onun halifesi olmuştur. Nakşibendiyye tarîkatının Müceddidiyye koluna mensûb olan Mustafa Efendi Turhal'da medfûndur.⁷⁸ Bununla birlikte Mustafa Efendi'nin üveysî meşreb olduğu bilinmektedir. Nitekim o, Şam'da bulunduğu esnada Hz. Peygamber'i rüyasında gördü ve onun isteğiyle Kudüs'e gitti, burada dokuz ay Üveysî terbiyesi edildi.⁷⁹

Ahmed Kuddûsî Turhal'da Mustafa Efendi'nin tarîkat halkasına katılarak ondan icâzet aldı. Zâhirî ve bâtinî ilimlerde ulaştığı mertebe ile mürşidi Mustafa Efendi'nin takdirini kazandı. Tokat'taki eğitiminin ardından uzun müddet seyr u sülûkunu seyahat yoluyla devam ettirerek, muhtelif memleketlere ziyaretlerde bulundu. Ahmed Kuddûsî, Tokat'tan sonra Erzincan, Şam, Mısır ve Hicaz'a gitti.⁸⁰ Hac farîzâsını yerine getirdiği Hicaz topraklarında on yedi yıl ikâmet etti. Mekke ve Medine'de uzun yıllar inzivâ hayatı yaşadı. Seyahatlerinin ardından memleketi Bor'a geri döndü.⁸¹ Ahmed Kuddûsî memleketinde bazı kimselerin kendisine yönelik sıkıntılara maruz kaldığı için riyâzata dayalı hayatını on üç yıl daha devam ettirdi.⁸² Ahmed Kuddûsî 1265/1849 yılında Bor'da seksen iki yaşında vefat etti.⁸³ Ahmed Kuddûsî'nin kabri, Niğde ile Ankara yolunun kesiştiği yerde Sarı Saltuk Türbesi yakınındaydı. Fakat sonradan mezarların şehir dışına nakledilmesi kararına uyularak, kabri bugünkü yerine

⁷⁵ Köksal, *Hak Âşık'ı Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî*, 39.

⁷⁶ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 65.

⁷⁷ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 1: 108.

⁷⁸ Mustafa Efendi hakkında daha fazla bilgi için bk., Ahmet Cahit Haksever, “Turhallı Mustafa Efendi ve Bazı Tasavvufi Kavramlara Yaklaşımı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 13/5 (Temmuz- Aralık 2004), 363-381; Tenik, *Ahmed Kuddûsî (İbnülmerâşî)*, 39-40.

⁷⁹ Ahmet Cahit Haksever, “Bir Dinî Tecrübe Çeşidi Olarak Üveysîliğin Epistemik Değeri: Turhal Şeyhi Mustafa Efendi Örneği”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (Tokat, 25-26 Eylül 2014), ed. Ali Açıkel (Tokat: Bildiriler, 2015), 3: 40.

⁸⁰ Özdamar, *Kuddûsî*, 10.

⁸¹ İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl İnâl, *Son Asır Türk Şairleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000), 120-121; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308), 4: 58.

⁸² Dikici, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Âlimler*, 138.

⁸³ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 150.

nakledildi.⁸⁴ Ahmed Kuddûsî'nin vefatından sonra, oğlu Abdurrahman Rûhî Efendi meşîhate geçti.⁸⁵ Onun da vefatından sonra Ali Efendi bu görevi îfâ etti. Ali Efendi'nin ölümünden sonra Hacı İbrahim Girgin Efendi (Hacı Emmi), ardından Ali Efendi'nin oğlu Ahmed Eren Efendi şeyhlik vazifesini yerine getirdi.⁸⁶

Sûfîler, ülkenin huzurlu olduğu dönemde ilim irşâd faaliyetleriyle meşgul olurken, savaş gibi birtakım zorluklar esnasında ise vatanın kurtuluşu için mücadele etmişlerdir. Nitekim Ahmed Kuddûsî, 1222/1807 ve 1225/1810 yılındaki Osmanlı Rus savaşlarına katıldığı gibi Balkan cephesinde de bulunmuştur.⁸⁷ Böylece Ahmed Kuddûsî, uzun yıllar halvet hayatı yaşayarak îfâ ettiği cihâd-ı ekber'in yanı sıra cihâd-ı asgar vazifesini de yerine getirmiştir.

Ahmed Kuddûsî, yaşadığı ömür diliminde birden fazla padişah dönemine şâhidlik etmiştir. Nitekim III. Mustafa zamanında (1754-1774) dünyaya gelen Ahmed Kuddûsî, I.Abdülhamid (1774-1789), III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808), II. Mahmud (1808-1839) ve Abdülmecid (1839-1861) dönemlerini yaşamıştır. II. Mahmud ve Abdülmecid başta olmak üzere şiirlerinde bazı Osmanlı sultanlarına yer vermiştir.⁸⁸ Ahmed Kuddûsî, yönetim tarafından İstanbul'a davet edilmiştir. Hâl ehli kişiliği ile tanınan Ahmed Kuddûsî'ye sarayda ikamet etmesi teklif edilmiştir. O, sade bir hayat yaşamayı tercih ettiği için bunu kabul etmemiştir.⁸⁹ Mütevazı hayatıyla, ilme ve irfâna düşkünlüğüyle Ahmed Kuddûsî evlenmeyi de pek düşünmemiştir. Fakat aldığı mânevî işâretle nikâhlanması yönünde âlametler belirince, müteaddid defalar evlenmiş ve çok sayıda evlâdı olmuştur.⁹⁰

2.2. Eserleri

Ahmed Kuddûsî dinî ve tasavvufî sahada muhtelif eserler kaleme almıştır. Şüphesiz onun en önemli telifi Dîvân'ıdır. Mezkûr eserde, çeşitli kavram ve konulara şiir diliyle yer vermiştir. Dîvân'da ilâhî aşkın işareti olan coşkun, lirik samimi üslûbun hâkim olduğu görülmektedir. Şiirlerinin içeriğinden, Ahmed Kuddûsî'nin zâhirî ve bâtınî ilimlere vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Kuddûsî'nin hayat tecrübesinin izlenimi olan şiirleri, tasavvufî ve edebî çevreler tarafından oldukça rağbet görmüştür.⁹¹ Vasfi Mahir Kocatürk, Ahmed Kuddûsî'nin tekke şiirinin son büyük mümessili olduğunu, ondan sonra bu sahada önemli bir isim yetişmediğini dile getirmiştir.⁹²

Ahmed Kuddûsî'nin başta babası Hacı İbrahim Efendi olmak üzere Dîvân'ında isimlerine yer verdiği Hz. Peygamber, Abdülkâdir-i Geylânî, Bâyezid-i Bistâmî, Bişr-i Hâfî, Sühreverdî, Gazâlî, Bahâeddîn-i Nakşibend, Abdülvehhâb Şârânî, Yûnus Emre, Tapduk Emre,

⁸⁴ Fehmi Kuyumcu, Ahmed Kuddûsî'nin mezarının nakli esnasında vuku bulan birtakım olayları eserinde detaylı olarak anlatır. Bk. Kuyumcu, *Kuddûsî Dîvânı*, 46-47.

⁸⁵ Köksal, *Hak Âşık'ı Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî*, 55.

⁸⁶ Uludağ- Köksal, "Kuddûsî Ahmed Efendi", 26: 316.

⁸⁷ İsmail Özmel, *Dünden Bugüne Niğdeli Şâirler* (Niğde: Niğde Valiliği Yayınları, 1990), 26; Dikici, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Âlimler*, 139.

⁸⁸ Kuyumcu, *Kuddûsî Dîvânı*, 35.

⁸⁹ Dikici, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Âlimler*, 139.

⁹⁰ Köksal, *Hak Âşık'ı Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî*, 29.

⁹¹ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1964), 613-614.

⁹² Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 614.

Sarı Saltuk ve Mevlânâ gibi isimlerden etkilendiği anlaşılmaktadır.⁹³ Mevlânâ'yı ziyaret eden Ahmed Kuddûsî, "Yâ Hazret-i Mevlânâ" adlı şiiriyle bu buluşmayı dile getirmiştir.⁹⁴ Mânâ ilimlerinden edindiği terbiye ile Ahmed Kuddûsî'nin üveysî meşreb olduğu söylenebilir. Bununla birlikte tevazua önem vermesi hasebiyle onun Melâmî anlayışta olması muhtemeldir.

Ahmed Kuddûsî, dinî tasavvufî sahada birçok eser kaleme almıştır. Tespit edilebilen telifleri şunlardır: *Dîvân-ı Kuddûsî*,⁹⁵ *Vasiyetnâme-i Kuddûsî*,⁹⁶ *İcâzetnâme-i Kuddûsî*,⁹⁷ *Nesâyih-i Ahmed Kuddûsî*,⁹⁸ *Hazînetü'l-esrâr ve ganîmetü'l-ibrâr*,⁹⁹ *Medâiyih Risâlesi*, *Muhtasar Tıbb-ı Nebevî*, *Pendnâme-i Kuddûsî*,¹⁰⁰ *Nutk-ı Der Hakki Mevlânâ*, *Mektûbat*,¹⁰¹ *Tuhfetü'l Mülûk*.¹⁰²

2.3. Kuddûsî Baba Divânı'nda İlâhî Aşk Anlayışı

Ahmed Kuddûsî'nin Dîvân'ı incelendiğinde onun şerîat, tarîkat, hakikat ve ma'rifete dair ilimlere vukûfiyetinin olduğu,¹⁰³ bunları şiir diliyle ilgili başlıklar altında ele aldığı anlaşılmaktadır. İlâhî aşk başta olmak üzere pek çok tasavvufî kavrama yer vermiştir.

Allah'ın "Kuddûs" isminin tecellilerini daha ana rahmindeyken tecrübe eden Ahmed Kuddûsî, ilâhî aşkla çok erken vakitte tanışan nadir sûfilerden biridir. Daha önce de zikredildiği üzere o, mânâ ilimlerinin yaşandığı âile ortamında yetişmiştir. Ahmed Kuddûsî, ilâhî aşk temalı Dîvân'ında bunu şöyle anlatır:

⁹³ Köksal, *Hak Âşık'ı Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî*, 26-27; Özmel, *Dünden Bugüne Niğdeli Şâirler*, 22; Tenik, *Ahmed Kuddûsî (İbnülmerâşî)*, 38.

⁹⁴ Said Aykut, "Ahmed Kuddûsî (1265/1849)", *Sahâbe'den Günümüze Allah Dostları* (İstanbul: Şûle Yayınları, 1996), 9: 100.

⁹⁵ *Dîvân-ı Kuddûsî*, Ahmed Kuddûsî'nin dinî ve tasavvufî konulara yer verdiği en hacimli eseridir. Dîvân'ın ilk baskısı, onun vefatından on yıl sonra 1275/1859 yılında yapılmıştır. İbrahim Eren Nüshası, Mevlânâ Müzesi Nüshası, Millî Kütüphane Nüshası, İstanbul Üniversitesi Nüshası, Cüneyt Köksal Nüshası ve diğer Taş Basma gibi muhtelif nüshaları bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Köksal, *Hak Âşık'ı Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî*, 58-59; Ahmet Doğan, *Kuddûsî Divânı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2013), 16-20.

⁹⁶ *Vasiyetnâme-i Kuddûsî*, Ahmed Kuddûsî'nin vefatından önce dile getirdiği vasiyetleri içermektedir. Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi 2444 numarada kayıtlı bulunan *Külliyât-ı Kuddûsî* içinde 58-60 sayfalar arasında yer almaktadır. Doğan, *Kuddûsî Divânı*, 50; Tenik, *Ahmed Kuddûsî (İbnülmerâşî)*, 59.

⁹⁷ *İcâzetnâme-i Kuddûsî* adlı risâlede, Ahmed Kuddûsî'nin mânâ yoluyla bütün mü'minlere izin verdiği manzum ve mensur nitelikteki zikir icâzetnâmesi bulunmaktadır. Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi 2444 numarada kayıtlı bulunan *Külliyât-ı Kuddûsî* içinde 147-148 sayfalar yer almaktadır. Doğan, *Kuddûsî Divânı*, 50; Tenik, *Ahmed Kuddûsî (İbnülmerâşî)*, 58.

⁹⁸ *Nesâyih-i Ahmed Kuddûsî*, çocukları ve yakınlarına yazdığı bu risâlesinde Ahmed Kuddûsî, hayatında önemli gördüğü dinî ve tasavvufî konulara yer vermektedir. Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi 2444 numarada kayıtlı bulunan *Külliyât-ı Kuddûsî* içinde 200-203 sayfalar arasında *Nesâyih-i Ahmed Kuddûsî* risâlesi bulunmaktadır. Doğan, *Kuddûsî Divânı*, 50; Tenik, *Ahmed Kuddûsî (İbnülmerâşî)*, 57.

⁹⁹ Arapça kaleme aldığı *Hazînetü'l-esrâr ve ganîmetü'l-ibrâr* adlı eseri, hacim bakımından Dîvân'dan sonra Ahmed Kuddûsî'nin ikinci büyük telifidir. Söz konusu eser, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi 2444 numarada kayıtlı bulunan *Külliyât-ı Kuddûsî*'nin 207b-285a varakları arasında yer alır. Ahmed Kuddûsî bu eserinde ilim, zühd, halvet, zikir, tarîkat, ahlâk, semâ, tevbe, seyrüsülûk, namaz gibi dinî tasavvufî konuları âyet, hadis ve mutasavvıfların görüşlerinden hareketle ele almıştır. Mezkûr eser 1241/1825 yılında tamamlamıştır. Hüseyin Sunar tarafından tercüme edilmiştir. Tenik, *Ahmed Kuddûsî (İbnülmerâşî)*, 56.

¹⁰⁰ *Pendnâme-i Kuddûsî* Ahmed Kuddûsî'nin vefat etmeden kısa süre önce Türkçe yazdığı tarihî, dinî, tasavvufî nasihat ağırlıklı bir risâledir. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi 2444 numarada kayıtlı bulunan *Külliyât-ı Kuddûsî* içinde 39-57 sayfalar arasında yer almaktadır. Mezkûr eser 1264/1848 yılında tamamlanmıştır. Doğan, *Kuddûsî Divânı*, 50; Tenik, *Ahmed Kuddûsî (İbnülmerâşî)*, 57.

¹⁰¹ *Mektûbat*, Ahmed Kuddûsî'nin *Külliyât*'ında akraba dost ve yakın çevresine yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Söz konusu mektuplar, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi 2444 numarada kayıtlı bulunan *Külliyât-ı Kuddûsî* içinde yer almaktadır. Tenik, *Ahmed Kuddûsî (İbnülmerâşî)*, 58.

¹⁰² Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 150-151; Ali Tavşancioğlu, *Niğdeli Dîvân Şâirleri* (Yozgat: Kün Yayıncılık, 2012), 143; Dikici, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Âlimler*, 140.

¹⁰³ Kuyumcu, *Kuddûsî Divânı*, 17.

*Sabî iken gelürdi gönlüme âsârı 'ışkın pes
Yanar idi yüreğim gice gündüz nâr-ı sûzâna¹⁰⁴*

Ahmed Kuddûsî Dîvân'ında muhtelif dinî ve tasavvufî konuları ele almıştır. Bununla birlikte söz konusu eserinde ilâhî aşk eksenindeki şiirlere genişçe yer vermiştir. Nitekim Dîvân'ın ilk sahifelerinde Allah için olan aşkın zehrinin, baldan daha tatlı olduğunu ve bunun her derdine deva, rûhuna şifâ verdiğini şu beyitlerde zikreder:

*Bana 'ışkın zehrî baldan tatlıdur Billâhi çün
Derdime 'ışkın devâ hem rûhuma 'ışkın gıdâ¹⁰⁵*

Ahmed Kuddûsî gönül dünyasında yaşadığı ilâhî aşkın daha algılanabilir olması için zehir ve bal gibi birtakım mecaz ifadelerden istifade etmiştir.

Ahmed Kuddûsî, aşk yolculuğundaki âşığın, ancak dünyâ ve ukbâdan vazgeçtiğinde Mevlâ'ya vasil olacağını belirtir.¹⁰⁶ Ahmed Kuddûsî bir başka beytinde ise gönül sarâyını aşk suyuyla yıkayan ve pâk hâle getiren kişinin kalbinin sahibinin Allah olduğunu şöyle ifade eder:

*Âb-u 'ışkınla sarây-ı gönlümü pâk eyleyüb
Eyle teşrîf yalnız sen kalmasun hiç mâsivâ¹⁰⁷*

Ahmed Kuddûsî, ilâhî aşk tecrübesinin "Elest Bezmi"ne dayandığını zikreder.¹⁰⁸ Rûhlar âleminde tecellî eden ilâhî aşkın devamı ve muhafazasının, kişinin mâsivâdan uzaklaşmasıyla mümkün olabileceğini şu şekilde dile getirir:

*Ey âşık eğer ister isen yârine vuslat
Dünyâyı sevenlerle sakın eyleme ülfet¹⁰⁹*

Ahmed Kuddûsî'ye göre ehl-i âşık daima tevhîd üzere olmalıdır. Çünkü sâlik için, bu dünya hayatında Hakk'la hemhâl olmaktan ve O'nu zikretmekten daha güzel bir durum söz konusu değildir. Ahmed Kuddûsî ilgili husustaki görüşünü şiirin sembolik diliyle şöyle açlar:

*Eğer âşık olayım dersen tevhîde ol meşgûl
Sülûk ehli olana zikr-i Hak'dan özge kâr olmaz¹¹⁰*

Ahmed Kuddûsî'ye göre yâr olarak Allah'ı kabul eden kişi, ağıyâra zaten gönül veremez.¹¹¹ Çünkü Hakk'a âşık olan kişinin gözü O'ndan başkasını göremez. Elbette böyle bir rûh hâlini yaşayan çok sayıda âşığın olduğu bilinmektedir. Meselâ, mecnûn bunlardan biridir. Mecnûn mâsivâyı terk ettiği için, dağları kendisine mesken tutmuştur.¹¹² Ahmed Kuddûsî'ye göre, mecnûn misâli aşk yaşayan kişi, mânâ âleminde mâşûkuna ulaştığı için ondan gayrisine

¹⁰⁴ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 2. Baskı (Dersaadet: Mahmûd Bey Matbaası, 1326), 162.

¹⁰⁵ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 3.

¹⁰⁶ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 4.

¹⁰⁷ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 6.

¹⁰⁸ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 11.

¹⁰⁹ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 14.

¹¹⁰ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 72.

¹¹¹ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 80.

¹¹² Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 84.

meyledemez.¹¹³ Ahmed Kuddûsî, Allah'ın kendisini Hakk ehli âşıklardan kılması için şöyle niyâzda bulunur:

*Kat Habib'in hürmetine ehl-i 'ışk dostlarına
Etme zühhâddan beni uşşâkî meczûblarından et*¹¹⁴

Ahmed Kuddûsî'ye göre, kişi hâl ve kâl diliyle makamların en yücesi olan ilâhî aşkı, talep etmesi gerekir. O, böyle bir istek ile kulun rutbe-i bâlâya vasıl olacağını şöyle zikreder:

*Devlet-i uzmâ bu 'ışkıdır iste versin Hakk sana
Rutbe-i bâlâya sâlik 'ışkla olur refîf*¹¹⁵

Ahmed Kuddûsî, peygamberler başta olmak üzere mukarrabların yani Allah'a yakın olanların aşk ile Hakk'a takarrub ettiğini (yaklaştığını), tüm âşıkların mâşuk ile felâh bulunduğunu dile getirerek şu örnekleri verir: Ona göre, Hz. Eyyûb yaşadığı büyük dert ve sıkıntılara aşk üzere sabrettiği için en ufak bir âh etmemiştir. Böylece o, aşkla her derdine şifâ bulmuştur. Ahmed Kuddûsî benzer şekilde Hz. İbrâhim örneğini verir. Bilindiği üzere Nemrûd, Hz. İbrâhim'i yakmak için aylar süren büyük bir ateş hazırlığı yapmıştır. Fakat o nâr, aşk ile Hz. İbrâhim'e nûr olmuştur. Aynı şekilde Hz. Mûsâ sihirbazların sihrini aşk ile bozarak yok etmiştir. Hz. Yâkûb çok sevdiği oğlu Yûsuf'un kokusunu ve onun yaşıyor olduğunu aşk ile hissetmiştir. Hz. İsâ aşk ile semâya urûc etmiştir. Hz. Muhammed aşk ile sidre-i müntehâ'ya seyretmiştir.¹¹⁶ Örneklerde görüldüğü üzere Ahmed Kuddûsî'nin, ilâhî aşkı âlemin merkezinde kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Ahmed Kuddûsî'ye göre nebîler gibi, Hakk'a ulaşmayı talep eden herkesin en büyük sermâyesi aslında aşktır. Bu aşkı tecrübe eden için, onda çok büyük esrâr ve hikmetler vardır. Aşktan anlayamayanın, bu ince sırrın derûnuna vâkîf olamayacağı açıktır. Ahmed Kuddûsî bu husustaki görüşünü şu ifadelerle dile getirir:

*Sâlikin sermâyesi 'ışk, edemez 'ışksız sülûk
Anlamaz bî ışk olan aşkdaki esrâr nedir*¹¹⁷

Ahmed Kuddûsî'ye göre, Hakk'a âşık olan kişi daima tevhid üzere olmalıdır. Çünkü sâlik, kâl ve hâlinde tevhid üzere bulunduğu ilâhî aşkın yansıması rûha gıda, kalbe cilâ olur. Ahmed Kuddûsî bu durumu şöyle dile getirir:

*Hakk âşıkı olanların dâim işi tevhîd olur
Terki sivâ kılanların dâim işi tevhîd olur
'İşki eder rûha gıda zikri eder kalbe cilâ
Tevhidde bulûben safâ dâim işi tevhîd olur*¹¹⁸

¹¹³ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 85.

¹¹⁴ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 18.

¹¹⁵ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 85.

¹¹⁶ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 24.

¹¹⁷ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 36.

¹¹⁸ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 51.

Ahmed Kuddûsî'ye göre ilâhî aşk, yaratılan her bir varlıkta potansiyel olarak bulunur. Fakat bunu, Yaradan'la irtibat hâlinde olanlar daha iyi anlayabilir. Hakîkatte fenâ mertebesine ulaşamayanların, ilâhî aşkın künhüne vâkif olamayacağı açıktır. O, ilâhî aşkı müftü ve müderris gibi zâhirî âlimlerden ziyâde, sâliklerin daha iyi tecrübe edeceğini şöyle ifade eder:

*Bu 'ışkın kadrini müftî müderris sanma bilürler
Uluvvi kadrini ânın sülûk ehli münîbden sor¹¹⁹*

Ahmed Kuddûsî, ancak lisân-ı hâl ile hakîkat dersini Hak Teâlâ'dan alanların tarîkatın sırrına vâkif olabileceğini şöyle zikreder:

*Tarîkat sırrını sorma muhaddisden müderrisden
Hakîkat ilmîni ders Hüdâ'sından alandan sor¹²⁰*

Ahmed Kuddûsî'ye göre aşk, öyle büyük bir tesir gücüne sahiptir ki, onun vukû ile âşık, her iki cihandan uzaklaşarak tamamen mâşûkuna yönelir. Ehl-i âşkın kulağı sadece hakîkati işittiği için, mâsivâyaya karşı sağır hâle gelir. Benzer şekilde sâlikin gözü maksûdundan başkasını görmediği için, O'nun dışındaki her şeye karşı kör olur. Bu ifadeleriyle Ahmed Kuddûsî, tasavvufî kavramlardan olan fenâfillâh makamına işaret ederek ilgili hususu şöyle dile getirir:

*Dû-cihânın lezzetinden âşıkı dûr eyler ol
Sağır eyler hem kulağını gözünü kör eder¹²¹*

Ahmed Kuddûsî'ye göre aşk, girdiği gönülde suffî olan ne varsa hepsini yıkararak yok eder. Ardından kişinin gönül âlemini, en ulvî olana teslim etmek için mâmur hâle getirir.¹²² Ona göre, gönül âlemini sadece hakîkate teslim eden ve mâsivâyaya asla meyletmeyen kişi, ilâhî aşkı tecrübe eder. Bu durumdaki sâlik, yaşadığı ilâhî aşkla iki cihanda bahtiyar olur.¹²³ "Nice yüz bin âkıl-u dânâ-ı mecnûn etti 'ışk"¹²⁴ ifadeleriyle Ahmed Kuddûsî aşkın, nice âkil kimseleri mecnûna çevirdiğini belirtir. Bununla birlikte "aşka benzer bu cihânda nesne yok"¹²⁵ diyerek aşkın yeryüzünde emsalsiz olduğunu dile getirir. Ayrıca "Gönül emrâzına dünyâda bir âcil şifâdır 'ışk"¹²⁶ ifadesiyle kalbî rahatsızlıklara karşı aşkın, deva kaynağı olduğunu zikreder.

Ahmed Kuddûsî, "Tâ ezelden olmuşam âşık, Hüdâ-yı severim"¹²⁷ ifadesiyle tecrübe ettiği ilâhî aşkı rûhlar âlemine dayandırır. Bu hususu şöyle dile getirir:

*Hüdâ Nahnu Kasemnâ'da bana 'ışk derdini vermiş
Ona kâni'miyem ya da tâlib-i dermânımıyam bilmem¹²⁸*

¹¹⁹ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 54.

¹²⁰ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 55.

¹²¹ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 87.

¹²² Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 89.

¹²³ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 87.

¹²⁴ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 90.

¹²⁵ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 91.

¹²⁶ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 92.

¹²⁷ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 115.

¹²⁸ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 122.

Ahmed Kuddûsî'ye göre, insan ilâhî aşk yolculuğunda mâsivâdan uzaklaştıkça Mevlâ'ya yaklaşır.¹²⁹ Bir başka ifadesinde “Çekdim sivâsından eli budum O'na giden yolu” diyerek, Hubb-ı Mevlâ ile hubb-ı dünyânın bir arada olamayacağına işaret eder. Ahmed Kuddûsî ilâhî aşk sürecine dair yolculuğunu şöyle belirtir:

*'İşk şarâbın içmişem bulmuşam hoş kârî men
Mâsivâdan geçmişem neylerim ağıyârî men
Gridgâr'ı isterem ismini vird eylerem
Arzulayıp everem görmeye Dîdâr'ı men
Mâl-u devlet istemem câh-u izzet istemem
Nakş-u zînet istemem isterem Dîdâr'ı men¹³⁰*

Ahmed Kuddûsî'ye göre aşk, sâlikin gönül dünyasını o kadar değiştirir ki, onun vukû ile mürîd, dâreyn-i devlet istemez ve sadece bâkî olanı talep eder. Böylece âşık, mâşûk dışında ağıyardan el çeker. Ve yine aşk öyle bir tesir gücüne sahiptir ki, Ferhad'a dağı deldirir. Bülbülü güle âh-u figân ettirir. Ahmed Kuddûsî'ye göre bu nitelikteki aşk, herkese nasip olamayacak kadar özel bir durum arz eder.¹³¹ Bununla birlikte Ahmed Kuddûsî aşkın kesbî değil, vehbî olduğu görüşündedir. İlgili hususu şöyle vurgular:

*Bu 'ışk kesbî değil Kuddûsî'ye bil
Tevârûs etti ecdâd-ü pederden¹³²*

Ahmed Kuddûsî'ye göre, ilâhî aşk yolculuğu merhale merhale gerçekleşir. İlk aşamada âşık, öncelikle mâşûku talep eder. İkinci aşamada onu arar ve bulur. Üçüncü aşamada mâşûku için, kendi varlığı da dâhil olmak üzere her şeyden vazgeçer.¹³³ Bir sonraki aşamada ise, sâlikin, aşk ile her gecesini kadir, berat ve düğün gibi yaşadığını şöyle belirtir:

*'İşksiz erilmeymiş fehm eyledim menzile
Her gecesini âşıkın kadir berat hem düğün¹³⁴*

Ahmed Kuddûsî'ye göre kişi, ancak aşk üzere olduğu takdirde hakîkate ulaşır. Aşksız Hakk'a ulaşmak isteyenler, yarı yolda kalır.¹³⁵ Ona göre aşk, Cenâb-ı Hakk'ın tecellîsinin bir tezâhürüdür. Nitekim Allah, kullarına farklı şekillerde tecellîde bulunur. Mânâ âlemindeki durumlarına göre insanlar âbid, ârif, zâhid, sâlih, âşık ve sâlik gibi birtakım mertebelerle sınıflandırılır.¹³⁶ Ahmed Kuddûsî bu sınıflandırmada kendisinin aşk mertebesinde olduğunu şöyle belirtir:

*Aklımı alub perîşân eyledi bu 'ışk beni
Rûz-i şeb nâlân giryân eyledi bu 'ışk beni¹³⁷*

¹²⁹ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 124.

¹³⁰ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 140.

¹³¹ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 141-142.

¹³² Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 146.

¹³³ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 146.

¹³⁴ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 152.

¹³⁵ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 156.

¹³⁶ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 188.

¹³⁷ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 205.

Ahmed Kuddûsî, gönül dünyasında tecrübe ettiği ilâhî aşk makâmına kolay ulaşmadığını, yıllarca yolunu aydınlatan bir müşşid-i kâmil aradığını ve sonunda aşkın, kendisi için yine en büyük irşâd eden olduğunu şöyle beyân eder:

*Mürşid-i kâmil aradım 'ışk imiş müşşid bana
Himmetiyle kân-i irfân eyledi bu 'ışk beni¹³⁸*

SONUÇ

Bu makalede, pek çok açıdan ortak noktalara sahip olan Müştâk Baba ve Kuddûsî Baba, Dîvân'larında yer alan ilâhî aşka dair görüşleriyle tanınmaya çalışılmıştır. Her iki isimle ilgili yaptığımız tespit ve değerlendirmeler bağlamında şunları söylemek mümkündür. Onlar, kaleme aldıkları Dîvân'ları vasıtasıyla gönül dünyalarındaki mânevî sırları şiirin sembolik diliyle ifade etmeye çalışmıştır. Dîvân'ların içeriğine bakıldığında, ilâhî aşka dair terennümlere geniş yer verdikleri görülmüştür. Her iki isim de ilahi aşkı, Hakk'a vuslat yolunda önemli vasita olarak kabul etmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsçaya hâkim olan her iki müellifimizin Dîvân'ları hem hacim, hem de muhtevâ yönünden büyük öneme sahiptir. Onlar, samimi ve özgün üslupla dile getirdikleri dinî tasavvufî düşüncelerini, şiirin anlam ve ahenk bütünlüğü içerisinde âyet ve hadislerin referansı eşliğinde ele almıştır. Ayrıca her iki isim, şiirlerinde kullandıkları mahlasla meşhur olmuştur. Onlar, Dîvân'larında, hece ve aruz vezniyle bazen sade, bazen ağdalı dille tevhid, ihlâs, takvâ, verâ, zühd, tevbe ve zikir gibi muhtelif tasavvufî kavramları şiir diliyle izah etmiştir. Onlar, nazmın yanı sıra nesirde de usta şahsiyettir. Nitekim her ikisinin de Dîvân'larına ilâveten nesir türünde telifleri vardır.

Araştırmamız neticesinde, aynı dönemde yaşayan her iki şahsiyetin pek çok noktada ortak geçmişe sahip oldukları görülmüştür. Onların ortak özelliklerinden bazılarını sıralayacak olursak şunları söylemek mümkündür: Her iki mutasavvıf şahsiyet, ilk terbiyelerini âlim ve fazıl kişilikleriyle öne çıkan babalarından edinmiştir. Sonraki süreçte zâhirî ve bâtınî ilimlerdeki tahsilleri devam etmiş ve icâzetlerini almışlardır. Onlar, eserleriyle, nasihatleriyle, tarîkat faaliyetleriyle vefatlarına kadar toplumdaki irşâd vazifelerini sürdürmüştür. Ayrıca her ikisi de Kâdiriyye tarîkatına intisâb etmiş, seyahate önem vermiş, hayatlarının büyük bir bölümünü ilim, irşâd gayesiyle muhtelif memleketlere seyahatlerle geçirmiştir.

Her ikisi de Osmanlı'nın gerileme ve dağılma dönemlerini tecrübe etmiştir. Müştâk Baba ve Kuddûsî Baba'nın yaşadığı 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı Devleti için siyâsî, iktisâdî, ictimâî ve askerî alanlarda oldukça zorlu geçen bir dönemdir. Dolayısıyla her iki mutasavvıfımızın memlekette yaşanan çözülme ve gerileme döneminin olumsuzluklarından etkilenmiş olmaları muhtemeldir. Osmanlı toplumunda yaşantılarıyla ve nasihatleriyle etkili olan bu zâtların geniş çaplı çözümlere mâni oldukları söylenebilir.

Aralarında on yaş fark olan her iki isim, dönemlerinde yaşanan sıkıntılara duyarsız kalmayarak üzerlerine düşen cihad vazifelerini seve seve yerine getirmiştir. Nitekim her ikisi de Osmanlı Devleti'nin siyasî yönden sıkıntılı geçen zamanlarında bizzat harbe iştirak ederek, vatanın kurtuluşuna destek olmuştur. Meselâ Ahmed Kuddûsî, 1222/1807 ve 1225/1810 yıllarında cereyan eden Osmanlı Rus savaşlarına katılmıştır. Müştâk Baba ise Mısır üzerine

¹³⁸ Ahmed Kuddûsî, *Dîvân-ı Kuddûsî*, 206.

yürüyen Sadrazam Yûsuf Ziyâ Paşa'nın (ö.1233/1818) maiyetindeki gazaya katılmış, bu münasebetle Mısır, Kudüs ve Şam'da bulunmuştur.

Her iki isim savaş, kıtlık gibi güçlüklerin yanı sıra halktan gelen birtakım eza ve cefaya tahammül göstermiştir. Bu anlamda Ahmed Kuddûsî, insanların kendisine verdiği meşakkatten dolayı, memleketinde uzun yıllar uzlet hayatı yaşamak zorunda kalmıştır. Müştâk Baba ise kendisini çekemeyen bir grubun saldırısına uğramış ve seccadesinin üzerinde boğularak şehid edilmiştir. Bütün bunlarla birlikte her iki mutasavvıfımız mukâyese edildiğinde birbirinden ayrıldıkları yönler de vardır. Meselâ Müştâk Baba, mûsikî eğitimi almış olmasıyla ve ebced hesabıyla Ankara'nın başkent olacağını bildirmesiyle Kuddûsî Baba'dan ayrılır. Bununla birlikte Kuddûsî Baba, her ne kadar mûsikî ile ilgilenmemiş olsa da büyük bir ustalıkla kaleme aldığı şiirleri sonraki dönemlerde bestelenmiştir. Müştâk Baba'nın âilesi Hakkârî'den Bitlis'e, Kuddûsî Baba'nın âilesi ise Maraş'tan Niğde'ye göç etmiştir. Toplumsal düşünce birikimimizi oluşturan bu iki önemli ismin, pek çok noktada hayatlarında benzeyen tarafların olması oldukça dikkat çekicidir. Bunun en önemli nedeni, aynı dönemde yaşamaları ve aynı dünya görüşüne sahip olmalarıdır.

Hemen her şeyin yalnızca madde planında değer kazandığı günümüzde, insanlar arasında muhabbete dayalı dayanışma ve kaynaşma ancak sevginin ilâhî yönünün ortaya konulmasıyla mümkün olabilir. Bu anlamda tarihimizde ilâhî aşka dair söylemleriyle öne çıkan Müştâk Baba ve Kuddûsî Baba gibi zevâtı daha yakından tanımaya ihtiyaç vardır. Bilindiği üzere Müştâk Baba ve Kuddûsî Baba'nın en önemli özelliği aşk ehli kişilikleridir. Onlar aşka dair terennümlerini Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinin yer aldığı Dîvân'larında dile getirmiştir.

Dîvân'ların uslûbu karşılaştırıldığında Müştâk Baba'nın dilinin daha sanatlı ve ağır olduğu görülmektedir. Fakat yer yer sade ifadeyle kaleme alınan şiirler de bulunmaktadır. Bununla birlikte her iki mutasavvıf şâirimizin hem aruz hem de hece veznini ustalıkla kullandıkları anlaşılmaktadır. Aşk ehli olan her iki isim, bir aşk insanı olan Mevlânâ'nın en kalbî bağlılarındadır. Nitekim her iki zâtın ilâhî aşka dair hissiyatlarında Mevlânâ'nın etkisinde kaldıkları görülmektedir. Bu anlamda her ikisi de mânâ âleminde feyiz aldıkları Mevlânâ'yı ziyaret etmek üzere Konya'ya gitmiştir. Anadolu tasavvuf tarihinin önemli şahsiyetleri arasında olan Müştâk Baba ve Kuddûsî Baba, hâl ehli kişilikleriyle, tasavvufî düşünceleriyle, kaleme aldıkları eserleriyle, topluma yönelik ilim irfân faaliyetleriyle, Kur'ân ve sünnet merkezli yaşam tarzlarıyla oldukça faal bir ömür sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akot, Bülent. *Müşâtık-ı Bitlisî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Aykut, Said. "Ahmed Kuddûsî (1265/1849)". *Sahâbe'den Günümüze Allah Dostları*. İstanbul: Şûle Yayınları, 1996.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2004.
- Cumhuriyet'in 50. Yılında Bitlis 1973 İl Yıllığı*. Bitlis: Bitlis Valiliği, 1973.
- Çiftçi, Cemil. *Maktul Şâirler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Develioğlu, Abdullah. *Büyük İnsanlar (Üç bin Türk ve İslâm Müellifi)*. İstanbul: Yaylacılık Matbaası, 1973.
- Dikici, Recep. *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Âlimler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.
- Doğan, Ahmet. *Kuddûsî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
- Gündoğdu, Mehmet Kemâl. *Müşâtık Baba(Dîvân)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Haksever, Ahmet Cahit. "Bir Dinî Tecrübe Çeşidi Olarak Üveysiliğin Epistemik Değeri: Turhal Şeyhi Mustafa Efendi Örneği". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri(Tokat, 25-26 Eylül 2014)*. Ed. Ali Açık. 3: 37-46. Tokat: Bildiriler, 2015.
- Haksever, Ahmet Cahit. "Turhallı Mustafa Efendi ve Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 13/5 (Temmuz- Aralık 2004): 363-381.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. *Menâzilü's-sâirîn*. Trc. Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- Hucvirî, Ebü'l-Hasan Ali b. Osmân. *Keşfü'l-Mahcûb*. Thk. İ'sâd Abdülhâdî Kındîl (Kahire: el-Meclisü'l-'Alâ li's-Sakâfeti, 2007.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l- Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl. *Son Asır Türk Şairleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim el-Buhârî. *et-Taarruf*. Thk. Ahmed Şemseddin. Beyrût: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Kılıç, Mahmud Erol. *Sûfi ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Kocatürk, Vasfi Mahir. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1964.
- Köksal, Mustafa Âsım. *Hak Âşık'ı Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (k.s)*. Haz. A. Cüneyd Köksal. İstanbul: Köksal Yayıncılık, 2001.
- Kuddûsî, Ahmed. *Dîvân-ı Kuddûsî*. 2. Baskı. Dersâdet: Mahmûd Bey Matbaası, 1326.
- Kuddûsî, Ahmed. *Hazînetü'l-esrâr ve ganîmetü'l-ibrâr*. Trc. Hüseyin Sunar. İstanbul: Hasret Matbaacılık, 2008.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Thk. Abdülhalim Mahmûd, Mahmud İbnü's-Şerîf. Kâhire: Matâbiu' Müesseti Dâru's-Şa'b, 1989.

- Kuyumcu, Fehmi. *Kuddûsî Dîvânı*. Ankara: Gaye Matbaacılık, 1982.
- Müşâtâk Baba. *Dîvân-ı Müştâk Baba*. İstanbul: Takvimhâne-i Âmire, 1264/1864.
- Özdamar, Mustafa. *Kuddûsî*. İstanbul: Kırkkandil Yayınları, 2003.
- Özkuş, Mustafa. *Dîvân-ı Müştâk Baba Hayâtı ve Eserleri*. İstanbul: Kadioğlu Matbaası, 1972.
- Özmel, İsmail. *Dünden Bugüne Niğdeli Şâirler*. Niğde: Niğde Valiliği Yayınları, 1990.
- Safer Baba. *Istilahât-ı sofîyye fi vatan-ı asliyye Tasavvuf Terimleri*. İstanbul: Ketan Yayınları, 1998.
- Seccâdî, Seyyid Câfer. *Ferheng-i istilahât ve tabirât-ı irfânî-Tasavvuf ve İrfân Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Süreyyâ, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308.
- Tavşancıoğlu, Ali. *Niğdeli Dîvân Şâirleri*. Yozgat: Kün Yayıncılık, 2012.
- Tenik, Ali. *Ahmed Kuddûsî (İbnülmerâşî)*. Kahramanmaraş: Öncü Basımevi, 2011.
- Uludağ Süleyman-Köksal, Mustafa Âsım. "Kuddûsî Ahmed Efendi". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 26: 315-316. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i evliyâ-yı ebrâr fi şerh-i esmâr-ı esrâr*. Yazma Bağışlar, 2305-2309, Süleymaniye Kütüphanesi.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Tasavvuf Meseleleri*. İstanbul: Erkâm Yayınları, 1997.

